

Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

БАСЮК ОЛЕКСАНДРА БОРИСІВНА

УДК 159.922.8:159.923.2

**ОСОБЛИВОСТІ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ
З ВИСОКИМ РІВНЕМ НЕВРОТИЧНОСТІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертація на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук

Івано-Франківськ – 2011

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Львівському національному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник: доктор медичних наук, професор

Мар'єнко Борис Сергійович,

Львівський національний університет

імені Івана Франка,

професор кафедри психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор

Грибенюк Геннадій Сергійович,

Академія пожежної безпеки імені

Героїв Чорнобиля МНС України,

начальник факультету управління;

кандидат психологічних наук

Галян Ігор Михайлович,

Дрогобицький державний педагогічний

університет імені Івана Франка,

доцент кафедри психології.

Захист відбудеться “20” квітня 2011 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 20.051.04 у ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” за адресою: 76025, м. Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка, 79.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” за адресою: 76025, м. Івано-Франківськ, вул. Т. Шевченка, 79.

Автореферат розісланий “18” березня 2011 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О. Г. Паркулаб

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Соціально-психологічні умови в Україні та й в багатьох інших державах світу в останні роки стають все більш нестабільними, кризовими, породжують довготривалі внутрішні конфлікти, емоційну напругу, тривогу, що сприяє наростанню невротизації населення. Такі умови сьогодення та особливості суспільного життя, з одного боку, ставлять жорсткі вимоги до формування особистості молодої людини, котра була б здатна до ефективної соціальної адаптації та продуктивної самореалізації, а з іншого – дозволяють легко втратити вектор власного особистісного функціонування. Наростаюча невротизація молоді проявляється через почуття невпевненості у завтрашньому дні, агресивність, переживання самотності, фрустрованості та ін.

Провідні персонологічні концепції К. Горні, В. Мясищева, О. Соколової та ін. розкривають важливе значення особистісної детермінанти у виникненні невротичного процесу. І хоча немає єдиного погляду на структуру і динаміку особистості, все-таки можна вважати, що в центрі особистості перебуває переживання “Я”. Саме з Я-концепцією пов’язаний базовий “дефект” у осіб з високим рівнем невротичності. Огляд значної кількості клінічних спостережень та емпіричних досліджень дозволяє стверджувати, що “дефіцитарність” та “деформованість” Я-концепції виступають як центральні механізми у формуванні і розвитку невротичності (А. Адлер, К. Горні, К. Роджерс, Х. Когут, О. Кернберг, Ф. Перлз, А. Захаров, Б. Карвасарський, В. Мясищев, А. Співаковська, О. Соколова, В. Романовський, І. Кадиров).

Цікавим для розуміння та осмислення проблеми невротичності (через розуміння особливостей Я-концепції) є старший юнацький вік, коли важливі особистісні структури переважно вже сформовані, однак про остаточний варіант зрілої особистості ще не йдеться. Якщо проблеми розвитку Я-концепції молоді потраплять в поле суспільної свідомості і для неї будуть створені достатньо сприятливі умови особистісного формування, то це сприятиме розвитку здатності молодих людей до більш ефективної соціальної адаптації та продуктивної самореалізації, а відтак, і сприятиме зниженню рівня невротичності. Слід пам’ятати, що в юності вплинути на Я-концепцію легше, ніж на наступних етапах особистісного розвитку: в міру дорослішання характерні риси стають стійкішими, а Я-концепція “ригіднішою”. За умов, коли масова невротизація населення вже нікого не дивує, а сприймається радше як своєрідний стиль життя з надзвичайним рівнем емоційної напруги, завдання гармонізації Я-концепції та пов’язаного з цим підвищення якості життя молоді як ніколи актуальне.

Психологічні дослідження Я-концепції та Я-образу в зарубіжній науці пов’язані з іменами К. Роджерса, А. Адлера, У. Джеймса, Р. Бернса, Ч. Кулі, Ф. Перлза, К. Горні, К. Юнга, Е. Еріксона та інших. У вітчизняній психології проблеми Я-концепції та Я-образу представлені в роботах

І. Кона, М. Лісіної, С. Рубінштейна, В. Століна, О. Соколової, С. Максименка, З. Карпенко, А. Фурмана, О. Гуменюк, Т. Титаренко, Г. Балла, М. Боришевського та ін.

Однак, аналіз літературних джерел показав, що науковці не послуговуються спільним поняттєво-термінологічним апаратом при дослідженні Я-концепції та Я-образу, неоднозначно трактується місце Я-образу в структурі самосвідомості, малорозробленим є питання про Я-образ з позиції “центру” та “периферії”, існують суперечності в поясненні взаємозв’язку Я-концепції та невротизації особистості, зокрема, що стосується юнацького віку. Також більшість досліджень з проблеми невротичності проведено серед вже хворих осіб (недостатньо досліджень, спрямованих на виявлення особливостей осіб, що вважаються умовно здоровими, але мають високий рівень невротичності), на що вказує зроблений огляд літератури. Особливо гостро стоїть питання розробки та впровадження ефективних психокорекційних програм, які б дозволяли через вплив на Я-концепцію регулювати рівень невротичності юнаків та дівчат. Саме такі обставини підвищують науково-психологічний інтерес до цієї проблеми.

Відомо, що високий рівень невротичності проявляється в порушенні якості стосунків з навколишніми людьми. І хоча в даній роботі мовиться про невротичність (як стан особистості, що може спостерігатися у здорових людей), а не хворобу (невроз), не можна не визнати слушність думки Г. Саллівана про те, що хвороби виникають у спілкуванні з людьми, аналогічним чином з ним пов’язане і їхнє одужання. Відтак, психокорекційна практика повинна враховувати не лише внутрішньопсихічні фактори, а й міжособистісні, на що ми робимо особливий акцент у нашій роботі.

Підходячи до проблеми цілісно, зауважимо, що Я-концепцію юнаків та дівчат варто розглядати і як основний об’єкт, і як фундаментальну опору для психокорекційного впливу, а ресурс цього впливу слід шукати в конструктивних і гармонійних стосунках. В юності вплинути на Я-концепцію легше, ніж на наступних етапах особистісного розвитку. Усе вище викладене зумовлює актуальність дисертаційного дослідження на тему: “Особливості Я-концепції осіб юнацького віку з високим рівнем невротичності”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям має зв’язок з науковими програмами Львівського національного університету імені Івана Франка, входить до тематичного плану науково-дослідницької роботи кафедри психології як складової загальнокафедральної теми “Психологічний вимір соціального буття особистості” (НДР 0109U004349).

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол №39/2 від 22.02.2006 року), уточнена (протокол №19/9 від 29.09.2010 року) і узгоджена у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології (протокол №8 від 30.11.2010 року).

Об'єкт дослідження – Я-концепція юнаків та дівчат з високим рівнем невротичності.

Предмет дослідження – стійкість Я-образу (як вияву Я-концепції) в його периферійній частині в юнаків та дівчат з високим рівнем невротичності.

Мета дослідження – виявити вплив референтного іншого на стійкість Я-концепції у юнаків та дівчат з високим рівнем невротичності та на цій основі виокремити її особливості.

Мета дослідження зумовила наступні **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми формування Я-концепції осіб юнацького віку з високим рівнем невротичності та виявити особливості її прояву;
2. Операціоналізувати центральні поняття дослідження через створення теоретичної моделі Я-образу з його периферійною частиною, що функціонує на межі контакту і асимілює референтний соціальний вплив;
3. Емпіричним шляхом з'ясувати психологічні особливості взаємозв'язку Я-концепції та рівня невротичності: виявити особливості впливу референтного іншого на периферійну частину Я-образу в осіб з високим рівнем невротичності;
4. Розробити та апробувати модель групової психокорекції невротичності осіб юнацького віку, яка б фокусувалася на роботі з виявленими особливостями Я-концепції;

Методологічну та теоретичну основу дослідження склали: теоретико-методологічні положення суб'єктного підходу про особливості формування та функціонування Я-концепції С. Максименка, З. Карпенко, А. Фурмана, О. Гуменюк, Т. Титаренко; концепція інтерналізації об'єктних стосунків в психоаналізі Дж. Сандлера, Е. Якобсон, О. Кернберга, Ж. Лакана; концепція межі контакту між організмом та середовищем у гештальт-терапії Ф. Перлза, П. Гудмена; інтеракціоністський підхід до Я-концепції Ч. Кулі, Дж. Міда, Г. Саллівана; концепція “центру” та “периферії” образу самого себе М. Лісіної, А. Сільвестру, С. Мадді; теорії стабілізації Я-образу в юнацькому віці І. Кона, Е. Берна, Ф. Райса; концепція розвитку ідентичності крізь призму психосоціального фактору Е. Еріксона; положення А. Адлера, К. Горні, К. Роджерса, Х. Когута, Ф. Перлза, А. Захарова, Б. Карвасарського, В. Мясіщева А. Співаковської, О. Соколової та ін. про механізми формування та розвитку невротичної особистості.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань було використано комплекс методів, а саме:

- *теоретичний аналіз наукових джерел* із досліджуваної проблеми (порівняння, аналіз, узагальнення і систематизація наукових даних);
- *діагностичні методики* (методика експрес-діагностики неврозу К. Хека і Х. Хесса; тест самооцінки психічних станів Г. Айзенка; психодіагностичні методики дослідження Я-концепції – проективна методика “Я – соціально-символічні завдання”, методика визначення ідентифікаційного зв'язку і почуття “ми” та методика визначення незалежного і

взаємозалежного Я (за Б. Лонгом, Р. Зіллером, Р. Хендерсоном); Тест “Хто Я ?” М. Куна, Т. Макпартленда (модифікація Т. Румянцевої); методика “Неіснуюча тварина” (М. Друкаревича);

- *психолого-педагогічний експеримент* спрямований на дослідження взаємозв'язку стійкості периферійної частини Я-образу та невротичності в юнацькому віці;
- *анкетування*: анкета “Що було для мене важливим у процесі групової психокорекції” (розроблена О. Мізіною, модифікована нами); *бесіда*;
- *статистичні методи* обробки даних (описова статистика, кластерний, порівняльний, кореляційний та факторний аналізи) в комп'ютерній програмі STATISTICA 6.0; *якісний аналіз*;
- *психокорекційні методи*, спрямовані на зниження рівня невротичності через формування стійкості Я-образу юнаків та дівчат.

База дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Львівського державного університету внутрішніх справ. Дослідженням було охоплено 250 студентів віком 18-21 рік; 70 юнаків і дівчат брали участь у психокорекційних групах.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягає у тому, що:

- *вперше запропоновано* теоретичну модель функціонування Я-образу з периферійною частиною на межі стосунку Я – значущий інший для дослідження особливостей Я-концепції осіб юнацького віку з високим рівнем невротичності;
- *доповнено й розширено* наукові знання про Я-концепцію (через виявлення особливостей стійкості периферійної частини Я-образу) осіб з високим рівнем невротичності в юнацькому віці. *Уточнено* знання про психологічну структуру Я-образу з позиції “центру” та “периферії”. *Окреслено* зміст поняття “периферійна частина Я-образу”, яка є виявом Я-концепції людини на контакт-межі з соціальним середовищем;
- *уточнено* механізм розвитку невротизації та виділено основні типи досліджуваних з т.з. взаємозв'язку рівня невротичності та особливостей Я-концепції юнаків та дівчат;
- *обгрунтовано* ефективність запропонованої психокорекційної програми зі зниження рівня невротичності через вплив на Я-образ юнаків та дівчат.

Практичне значення дослідження полягає у створенні і апробації програми психокорекційної допомоги юнакам та дівчатам з високим рівнем невротичності, яку можуть широко використовувати практичні психологи в навчально-освітніх закладах III-IV рівнів акредитації та медико-соціальних установах. Запропоновано рекомендації щодо ефективної психологічної взаємодії між психологом та психокорекційною групою. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для професійної підготовки студентів у процесі викладання таких курсів: “Основи психологічної практики”, “Практикум з психокорекції”, “Основи

психотерапії”, “Основи психологічного консультування“, “Вікова психологія”, “Теорія тренінгової діяльності”.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні результати дослідження представлено в доповідях на 11 регіональних, всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: „Дитяча та юнацька психотерапія в Україні: 5-річний досвід роботи” (Львів, 2006), “Психологічні аспекти національної безпеки” (Львів, 2007-2009), “Психологічні проблеми соціальної адаптації та правової реабілітації громадян” (Львів, 2007), “Дитина в мені: психотерапія мого дитинства” (Львів, 2008), звітній науковій конференції філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2008), “Психологічна та психотерапевтична допомога дітям та молоді” (Ужгород, 2007-2009), “Психологічні проблеми сучасності” (Львів, 2008, 2009), на методологічних семінарах кафедри психології Львівського національного університету імені Івана Франка в 2008-2010 роках.

Методологічні та практичні рекомендації **впроваджено** в роботу організації “Регіональний центр соціальної адаптації” м. Львова (довідка № 90 від 30.12.2010 р.), а також використано для викладання спецкурсів “Вікова психологія” та “Основи індивідуального та сімейного психологічного консультування” в навчальному процесі Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 12 від 5.01.2011 р.) та курсів “Основи психологічної практики”, “Вікова психологія”, “Практикум з психокорекції”, “Теорія тренінгової діяльності” для студентів факультету психології Львівського державного університету внутрішніх справ (акт № 3 від 19.01.2011 р.).

Публікації. Зміст дисертаційного дослідження представлено у 19 одноосібних публікаціях, з них 8 опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 252 найменування (з них 31 – іноземною мовою), 8 додатків. Основний зміст роботи викладено на 192 сторінках комп’ютерного набору. В тексті дисертації міститься 21 таблиця та 43 рисунки. Загальний обсяг дисертації – 265 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено об’єкт, предмет, мету дослідження, сформульовано завдання, вказано методологічні та теоретичні засади роботи; висвітлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення; наведено дані про апробацію дисертації, її структуру та обсяг.

У **першому розділі** – “Теоретичні аспекти дослідження Я-концепції особистості з високим рівнем невротичності в юнацькому віці” проаналізовано наукову літературу з теми

дисертаційного дослідження, подано операціоналізацію основних понять, викладено концепцію дослідження, запропоновано теоретичну модель.

Проаналізовано погляди вітчизняних і зарубіжних психологів (І. Кон, М. Лісіна, А. Петровський, С. Рубінштейн, В. Столін, О. Соколова, С. Максименко, З. Карпенко, А. Фурман, О. Гуменюк, Т. Титаренко, Г. Балл, М. Боришевський, К. Роджерс, А. Адлер, У. Джеймс, Р. Бернс, Ч. Кулі, Ф. Перлз, К. Горні, К. Юнг, Е. Еріксон) щодо проблеми розуміння Я-концепції як об'єкта психологічного пізнання, феномену нестійкості в контексті Я-концепції, становлення самосвідомості та особливостей її формування в онтогенезі (з акцентом на юнацький вік). Розглянуто базові чинники формування Я-концепції, які зумовлюють її “дефіцитарність” та “деформованість”, вони ж виступають також і в якості центральних механізмів формування та розвитку невротичності (А. Адлер, К. Горні, К. Роджерс, Х. Когут, О. Кернберг, Ф. Перлз, А. Захаров, Б. Карвасарський, В. Мясіщев, А. Співаковська, О. Соколова, В. Романовський, І. Кадиров).

Теоретичний аналіз проблеми дозволяє стверджувати, що Я-концепція формується в результаті взаємодії зі значущими іншими через інтеріоризацію соціальних реакцій, оцінку інших, самоспостереження, соціальне порівняння, ідентифікацію, зворотний зв'язок. Я-концепція в старшому юнацькому віці (що найчастіше означається як період від 18 до 21 року і співпадає з періодом студентства) у нормі характеризується досить високим рівнем об'єктивності, диференційованості, цілісності, стійкості, послідовності, усвідомленості та інтегрованості. Стабілізується рівень домагань, самооцінка стає незалежною від оцінок референтних осіб. Тепер самосвідомість здатна повести за собою розвиток особистості на базі сформованих внутрішніх еталонів особистого досвіду. З віком Я-концепція починає відігравати все більш самостійну роль у житті людини. Про чітко сформовані та закарбовані особливості невротичної Я-концепції можна твердити, починаючи з юнацького віку, позаяк центральним психологічним новоутворенням цього віку є відносно стійке уявлення про себе, власна модель особистості, за допомогою якої визначається ставлення до себе та інших. Під стійкістю ми розуміємо міру піддатливості чужому впливові, залежність Я-концепції від зовнішніх обставин, а саме, від думки значущих інших.

Зроблено наголос на тому, що немає однозначності у співвіднесенні понять “Я-концепція” та “Я-образ” у авторів, котрі займалися цією проблемою (І. Кон, Е. Бернс). А тому в даному розділі уточнюється розуміння Я-концепції та Я-образу. Останній трактується як емоційно заряджене уявлення людини про саму себе, яке резюмує її Я-концепцію через вияв її в конкретних стосунках та життєвих обставинах. А тому Я-образ розглядаємо як вияв Я-концепції, що піддається емпіричному вимірюванню, на противагу Я-концепції, яка радше є теоретичним конструктом.

Розглянуто моделі особистості та Я-образу з позиції “центру” (“ядра”) та “периферії” (С. Мадді, М. Лісіна А. Сільвестру). На основі аналізу, синтезу та узагальнення теоретичного матеріалу була побудована теоретична модель функціонування Я-образу з периферійною частиною на межі стосунку Я – значущий інший (див. рис. 1). До ядерної частини Я-образу в даній моделі відноситься те, що властиве всім людям і є потенціалом до розвитку: тенденція до самоактуалізації, прагнення до влади (С. Мадді) та ті вроджені характеристики, що в літературі називаються конституцією, а також базові уявлення про себе, які формуються внаслідок фізичного благополуччя чи неблагополуччя організму на ранніх етапах онтогенезу (О. Бодальов, О. Кернберг).

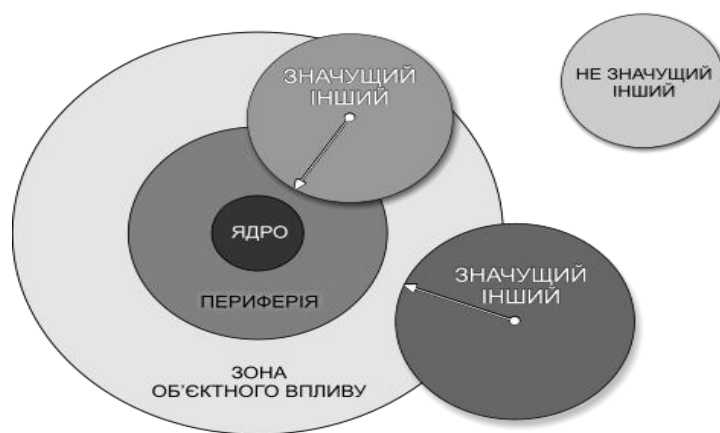

Рис. 1. Теоретична модель функціонування Я-образу з периферійною частиною на межі стосунку Я – значущий інший.

Периферійною частиною Я-образу називаємо зону, яка оточує ядро Я (як джерело базового самовідчуття і особистісної інтеграції) та відповідає за творчу адаптацію в референтних стосунках. Сюди надходить новий досвід, через цю ділянку добудовується ідентичність та коригується поведінка. Коли значущий інший потрапляє в зону об’єктного впливу, він може привести до змін в периферійній частині Я-образу. Під значущим іншим розуміється особа, з якою існує емоційна “близькість”, однак не лише з позиції підтримки (“Підтримуюча фігура”, “Симпатик”), але й з позиції фрустрації (“Фруструюча фігура”, “Антипатик”). З одного боку, периферійна частина є зоною адаптації, а з іншого – ділянкою, що відповідає за рівень невротичності.

Дана модель дозволяє обґрунтувати поняття невротичності, стійкості периферійної частини Я-образу та генезу під впливом значущих для юнаків і дівчат стосунків. Стійкість Я-образу (як вияву Я-концепції) та рівень невротичності можуть знаходитися в певному взаємозв’язку. Особливо важливим для нас є питання виявлення особливостей стійкості Я-образу в юнаків та дівчат з високим рівнем невротичності.

Отже, теоретичний аналіз проблеми дозволяє стверджувати, що питання стійкості Я-концепції потребує комплексного дослідження і є питанням вибраної теоретичної логіки, розуміння вікових особливостей становлення особистості, сили зовнішнього втручання та психічної норми.

У другому розділі “Емпіричне дослідження Я-концепції осіб з високим рівнем невротичності в юнацькому віці” обґрунтовано систему методологічних засад і методів констатувального етапу дослідження, емпірично виявлено та проаналізовано результати дослідження взаємозв'язку стійкості периферійної частини Я-образу та рівня невротичності в юнацькому віці, виокремлено особливості Я-концепції юнаків та дівчат з високим рівнем невротичності.

З метою виконання основних завдань роботи, перевірки гіпотез та розкриття концептуальних положень упродовж 2006-2008 років було проведено емпіричне дослідження. Ним було охоплено 250 студентів 1-4 курсів Львівського державного університету внутрішніх справ віком 18-21 рік (серед них 119 юнаків та 131 дівчина).

Досягнення головної мети емпіричного дослідження, яка полягала у виявленні особливостей стійкості Я-концепції під впливом референтного іншого у юнаків та дівчат з високим рівнем невротичності, забезпечувалося комплексним підбором методик, які підтверджували достовірність та надійність інформації. Для цього використовувалося 2 блоки методик: одні були пов'язані з дослідженням невротичності, інші – з виявленням особливостей Я-концепції (з акцентом на вимір її стійкості). На основі кластерного аналізу було виокремлено 2 групи досліджуваних: юнаків та дівчат з високим рівнем невротичності (ВН); юнаків та дівчат з помірним рівнем невротичності (ПН).

Систематизація емпіричних даних, отриманих в експериментальному дослідженні, дозволила з'ясувати особливості впливу референтного іншого на периферійну частину Я-образу в осіб з високим рівнем невротичності та на цій основі виокремити особливості їхньої Я-концепції. В даному експериментальному дослідженні стійкості периферійної частини Я-образу референтна особа диференціювалася як “Підтримуюча фігура” та “Фруструюча фігура”. Під “Підтримуючою фігурою” в експерименті розумілася референтна для досліджуваного особа в групі, котра здатна надати підтримку та турботу. Під “Фруструючою фігурою” – особа, котра для досліджуваного є неприємною, непривабливою та значною мірою небезпечною (здатна фруструвати).

Серед студентської молоді виявлено високий рівень невротичності в 52 % досліджуваних, основну частину яких становлять дівчата (77,7 %). Відсотковий розподіл усіх досліджуваних при співставленні рівня невротичності в групах з різною стійкістю Я-образу подано на рис.2.

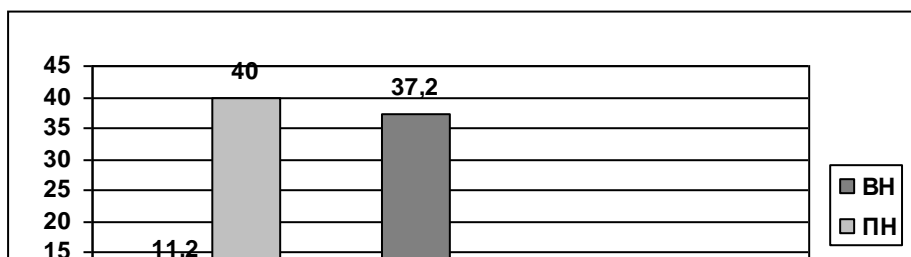

Рис.2 Відсотковий розподіл юнаків та дівчат з високим і помірним рівнями невротичності та різною мірою стійкості Я-образу.

Співвіднесення рівня невротичності та параметру стійкості периферійної частини Я-образу в середині кожної з груп показало, що серед досліджуваних зі стійким Я-образом 78,1 % юнаків та дівчат з ПН та 21,9 % з ВН, тоді як у групі з нестійким Я-образом – 86,9 % ВН та 13,1 % ПН. Досліджувані, що входили в групу з ситуативно нестійким Я-образом, до уваги не бралися. З іншого боку, на основі кореляційного, а потім порівняльного аналізу за U-критерієм Манна-Уїтні було виявлено, що у досліджуваних з ВН виявлено залежність Я-образу від думки значущих інших, на противагу тим, у яких виявлено ПН. Юнаки та дівчата з ВН схильні частіше змінювати уявлення про себе, наближаючи його до думки “Підтримуючої фігури”, аніж досліджувані з ПН. Натомість, не виявлено відмінностей у формуванні залежного від думки “Фруструючої фігури” Я-образу у досліджуваних ВН та ПН. Аналіз кореляційних зв’язків у досліджуваних групах показав, що у юнаків та дівчат з високим рівнем невротичності (ВН) виявлено значущий позитивний кореляційний зв’язок між невротичністю та нестійкістю периферійної частини Я-образу ($r=0,5$; $p<0,05$), тоді як такий зв’язок відсутній у групі досліджуваних з помірним рівнем невротичності (ПН). За допомогою t-критерію Ст’юдента було виявлено, що ВН-досліджувані характеризуються статистично вищим рівнем тривоги, фрустрації та ригідності, ніж ПН-досліджувані.

Порівняльний аналіз особливостей Я-концепції юнаків та дівчат з ВН також показав, що: їхня самооцінка характеризується більшою полярністю (низькі та високі бали), тоді як у ПН досліджуваних вона є середньою за висотою; Я-концепції притаманна монолітність, наявні труднощі в переживанні унікальності власної особистості ($p<0,001$); з одного боку, виявлено неспроможність протистояти соціальному впливу ($p<0,001$), а з іншого – складність інтегруватися в новий колектив ($p<0,001$); простежується утримання психологічної дистанції ($p<0,001$) (див. рис.3) та особливо низький рівень ідентифікації з батьком ($p<0,001$).

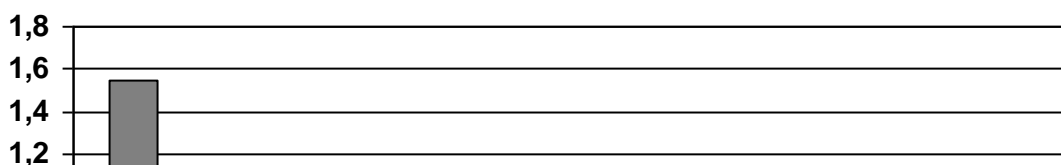

Рис. 3 Розподіл середніх значень параметрів Я-концепції у групах досліджуваних з високим та помірним рівнями невротичності.

Порівняно з досліджуваними, котрі належать до ПН, ВН рідше означають себе через Діяльнісне Я ($p < 0,001$) (інтереси, досвід, самооцінка вмінь) і практично не описують себе в термінах Перспективного Я ($p < 0,001$) (професійна, сімейна, комунікативна перспектива). За достатньо доброї рефлексивності, основна енергія розміщується в площині Соціального ($p < 0,001$) та Фізичного Я ($p < 0,04$) (зовнішні, фізичні дані). Звідси характерна схильність до іпохондрії, оскільки тілесний пласт самосвідомості стає провідним і приймає на себе невротичний конфлікт, що може бути прихований від свідомості і “ока” рефлексивного Я.

Факторний аналіз дозволяє стверджувати, що за своєю особистісною структурою досліджувані юнаки та дівчата з високим (ВН) та помірним рівнями невротичності (ПН) є схожими. Однак, рівень невротичності ВН та ПН-досліджуваних визначається різними факторами. Для ВН-досліджуваних – це Фактор 6 (“стійкість соціального Я”), а для ПН – Фактор 1 (“нерефлексивність”). Іншим важливим моментом є те, що на показник нестійкості периферійної частини Я-образу у ВН юнаків та дівчат найбільше впливає той самий фактор 6 ($a = -0,66$), що й на їхній показник невротичності ($a = -0,59$) (чого не можна сказати про ПН).

Підсумковим результатом даного розділу є представлена модель формування особистості з високим рівнем невротичності (див. рис. 4) та виокремлені тенденції можливого поділу на типи з т.з. взаємозв’язку рівня невротичності та особливостей стійкості Я-образу в периферійній частині.

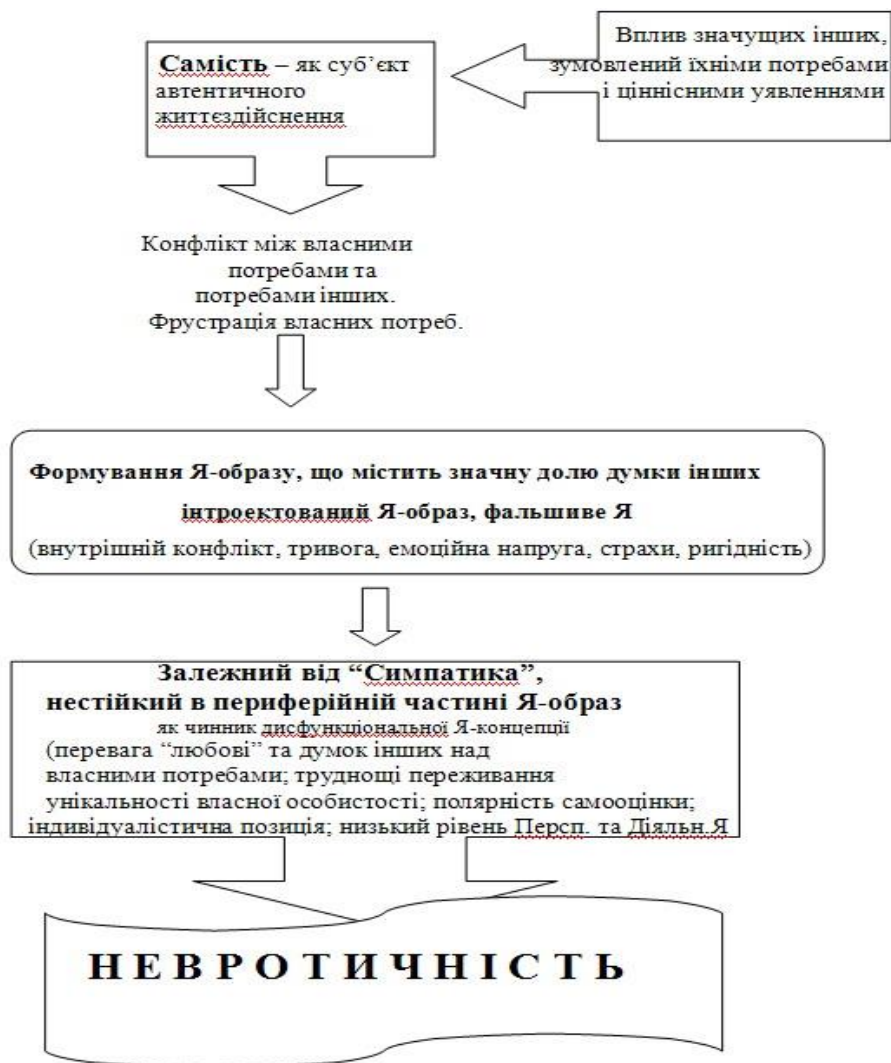

Рис. 4 Процес формування особистості з високим рівнем невротичності.

До вище зауважених типів можна віднести: низько невротичних юнаків та дівчат з незалежним в периферійній частині від думки значущих інших Я-образом та низьким рівнем тривожності; юнаків та дівчат з високим рівнем невротичності та тривожності, але низьким рівнем агресивності, у котрих периферійна частина Я-образу залежна від думки “Підтримуючої фігури”; юнаків та дівчата із залежним в периферійній частині від думки “Фруструючої фігури” Я-образом, початково “неоднозначним” рівнем невротичності, але низьким рівнем агресивності; досліджуваних з ситуативно нестійким Я-образом (їх уявлення про себе не корелює ані з власним початковим уявленням про себе, ані з уявленням інших про них).

Отже, висновки, зроблені на основі результатів констатувального етапу емпіричного дослідження засвідчили, що юнаки та дівчата з високим рівнем невротичності характеризуються нестійким в периферійній частині Я-образом (в основному залежним від думки “Підтримуючої

фігури”). Це дозволило визначити шляхи розробки системи психокорекційних заходів щодо зниження рівня невротичності.

У третьому розділі **“Організація та результати психокорекції високої невротичності осіб юнацького віку”** викладено основні засади організації психокорекційної роботи, подано програму та проведено аналіз ефективності психокорекції невротичності в юнацькому віці, запропоновано рекомендації для психологів.

Ми виходили з того, що психокорекційна робота для осіб з ВН повинна ґрунтуватися на формуванні позитивного, адекватного та стійкого Я-образу, що вимагає реконструкції самосвідомості через поступове усвідомлення характеристик власного Я. Оскільки особистість з високим рівнем невротичності розглядається як продукт системи значущих стосунків, групова форма роботи стала визначальною в процесі психокорекції невротичності. Психокорекційна програма зниження невротичності через незалежнення і стабілізацію Я-образу складалася з 14 занять тривалістю 2,5 год. кожне. Було сформовано 5 груп, кожна з яких налічувала від 13 до 15 учасників (ВН+ПН, всього – 70 осіб). До базових механізмів впровадження психокорекційної програми належали: емоційна підтримка, зворотний зв’язок, рефлексія, емоційне відреагування, ідентифікація та інтерпретація. У процесі групових занять використовувалися такі методичні засоби, як інформування, рольові ігри, психодраматичні прийоми, групова дискусія, мозковий штурм, аналіз ситуацій, робота в трійках тощо. Загалом, використовувалися елементи гештальт-психокорекції та психоаналізу. Значна увага приділялася груповій психодинаміці.

Було виявлено, що у тих випадках, коли думка значущих осіб (незалежно від того, чи це “Підтримуюча” чи “Фруструюча” фігури) максимально точно співпадала з тим, як досліджувана особа бачила себе сама до психокорекційного впливу, невротичність (і тривога) статистично-значуще спадали після психокорекційного впливу. Відчуття, що тебе “розуміють” мало потужний психокорекційний ефект, незалежно від того, “Підтримуюча” це чи “Фруструюча” фігури точно відзеркалювали уявлення про себе юнаків та дівчат, що мали високий рівень невротичності.

Порівняльний аналіз показників, отриманих в експериментальній групі до та після психокорекційної роботи, дозволив стверджувати, що психокорекційна програма була ефективною стосовно формування незалежного від значущих інших Я-образу ($p < 0,000$), зниження рівня невротичності ($t=2,40$, $p < 0,02$) та гармонізації міжособистісних відносин. У результаті психокорекційних впливів понизився також і рівень ригідності ($t=2,06$, $p < 0,04$), що свідчить про розхитування невротичних патернів поведінки та руйнування неадаптивних механізмів психологічного захисту (див. табл.1).

Внаслідок порівняння результатів участі в роботі психокорекційної групи юнаків та дівчат зі стійким та нестійким Я-образом було виявлено, що: у досліджуваних з незалежним від думки інших Я-образом (стабільним, стійким уявленням про себе) під впливом психокорекційних занять

значущих змін у бік зниження рівня невротичності не спостерігалося (окрім зменшення ригідності), тоді як у досліджуваних із залежним (нестійким) Я-образом знизилися рівні невротичності ($t=8,0$, $p<0,02$), тривожності ($t=3,03$, $p<0,02$), ригідності ($t=2,5$, $p<0,02$) та стабілізувався Я-образ (див. рис.5).

Таблиця 1

Відмінності між показниками в експериментальній групі до (ЕГ1) і після (ЕГ2) проведення психокорекційної роботи за t – критерієм Ст'юдента

Показники	Середнє значення		Величина t-критерію	p –рівень достовірності	Статистичне відхилення	
	ЕГ1	ЕГ2			ЕГ1	ЕГ2
Невротичність	20,27	17,06	2,40	0,02	7,91	7,96
Тривожність	9,40	8,84	0,85	0,40	4,12	3,65
Фрустрація	8,06	8,21	-0,27	0,79	3,73	3,14
Агресивність	10,63	10,11	0,83	0,41	3,47	3,88
Ригідність	10,23	9,14	2,06	0,04	3,32	2,91

Ті зміни, що відбувалися в бік формування “стабільної думки про себе”, стосувалися осіб з високим рівнем невротичності.

Було зауважено, що наявність у групі емоційно значущих осіб (як “Підтримуючих”, так і “Фруструючих”) є само по собі потужним механізмом психокорекційного впливу на людину. Їхній зворотний зв'язок здатен як фруструвати, поглибивши невротичність, так і підтримати, стабілізуючи Я-концепцію особистості та вселяючи їй почуття захищеності. Регулювання і гармонізацію цих процесів повинен здійснювати психолог, котрий проводить психокорекційну роботу.

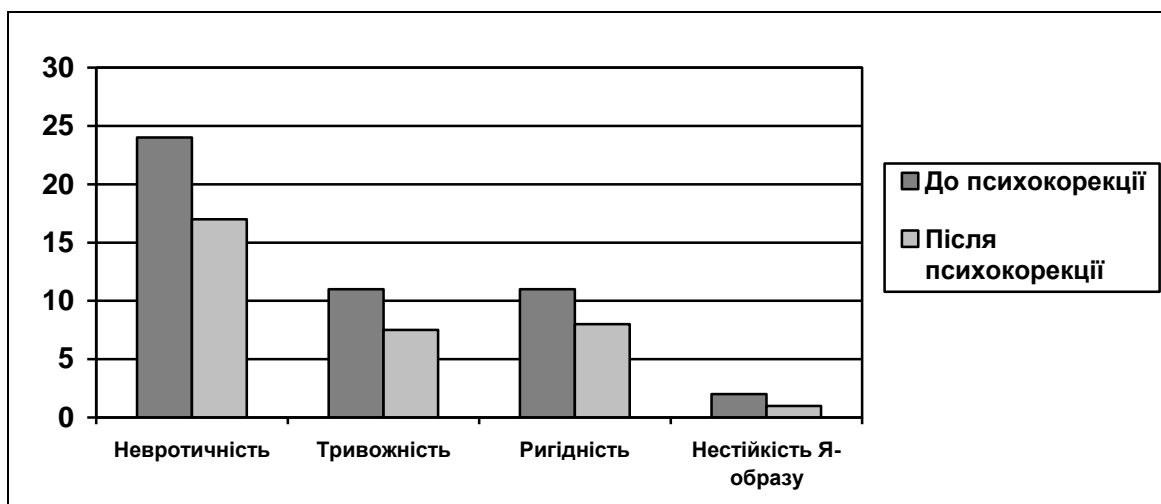

Рис. 5 Основні показники ефективності психокорекційної роботи зі зниження невротичності осіб юнацького віку (у досліджуваних з нестійким Я-образом).

Аналіз відповідей на анкету “Що було для мене важливим у процесі групової психокорекції” засвідчив, що групові заняття, в першу чергу, сприяли розширенню сфери самосвідомості (46 %), в другу чергу – покращенню само ставлення (37 %) і в третю – набуттю навичок більш конструктивної поведінки та саморегуляції (17 %).

Формувальний експеримент показав, що психолог повинен володіти знаннями з аналізу механізмів психологічного захисту, розпізнавання та утилізації опору в групі, а також вміти вловлювати найтонші нюанси психодинаміки, толерантно й адекватно доносити зворотний зв’язок, вчасно та доречно подавати інтерпретацію, вміло підводити підсумки для того, щоб психокорекційну роботу з юнаками та дівчатами зі зниження рівня невротичності можна було назвати максимально ефективною.

Отже, аналіз результатів формувального експерименту засвідчив ефективність проведеної психокорекційної роботи з юнаками та дівчатами, котрі мають високий рівень невротичності.

ВИСНОВКИ

Виконана дисертаційна робота присвячена дослідженню особливостей Я-концепції осіб юнацького віку з високим рівнем невротичності. Основна увага фокусувалася на питанні стійкості Я-образу в його периферійній частині. Узагальнюючи результати теоретичного аналізу, емпіричного дослідження та психокорекційної роботи, можна зробити такі висновки:

1. Я-концепція – це система уявлень про себе, яка бере участь у забезпеченні внутрішньої узгодженості особистості, інтерпретації досвіду, формуванні сукупності очікувань, визначенні діапазону можливостей людини в процесі її соціалізації та психічного розвитку. Я-концепція опосередковує найважливіші інтрапсихічні процеси (переробку інформації, мотивацію, емоції) та більшість міжособистісних взаємодій (соціальну перцепцію, стратегію взаємодії). З віком Я-

концепція починає відігравати все більш самостійну роль у житті людини, а тому її вплив на “життєвий сценарій” особистості лише посилюється.

2. Запропоновано теоретичну модель функціонування Я-образу з периферійною частиною на межі стосунку Я–значущий інший, яка дозволяє операціоналізувати поняття невротичності, стійкості та генезу під впливом значущих для юнаків та дівчат стосунків. Під Я-образом розуміється емоційно заряджене уявлення людини про саму себе, яке резюмує Я-концепцію через вияв її в конкретних стосунках та життєвих обставинах. Периферійною частиною Я-образу є зона, яка оточує ядро Я (як джерело базового самовідчуття та особистісної інтеграції), знаходиться на контакт-межі із соціальним середовищем та відповідає за творчу адаптацію в референтних стосунках.

3. Дисгармонійний розвиток Я-концепції веде до невротизації особистості і це помітно проявляється в юнацькому віці, коли в значній мірі вже визначено ставлення до себе та інших, а центральним психологічним новоутворенням виступає відносно стійке уявлення про себе. До факторів, які формують невротичність, можна віднести наступні: почуття неповноцінності (А. Адлер), бажання захиститися від тривоги (К. Горні), низьку самоповагу, депривовані потреби, незадовільну когнітивну оснащеність Я, зміщення балансу когнітивно-афективних взаємодій (О. Соколова), підвищену схильність до рефлексії, залежність від оточуючих, прагнення до нормативності та ін.

4. У результаті констатувального експерименту встановлено, що периферійна частина Я-образу в юнаків та дівчат з високим рівнем невротичності (ВН) є більш залежною від думки референтних інших (нестійкий Я-образ), ніж в осіб, котрі мають помірний рівень невротичності (ПН) і це супроводжується високим рівнем тривоги, фрустрації та ригідності. Аналіз кореляційних зв'язків у досліджуваних групах показав, що у ВН-досліджуваних виявлено значущий позитивний кореляційний зв'язок між невротичністю та нестійкістю периферійної частини Я-образу, тоді як такого зв'язку не виявлено у групі ПН. Юнаки та дівчата з ВН схильні частіше змінювати уявлення про себе, наближаючи його до думки “Підтримуючої фігури”, аніж досліджувані з ПН. Не виявлено таких особливостей ВН-досліджуваних щодо залежності від думки “Фруструючої фігури”. Однак з'ясовано, що рівень агресивності осіб, котрі піддаються впливу як “Підтримуючої”, так і “Фруструючої” фігур, є низьким.

5. Аналіз інших особливостей самосвідомості юнаків та дівчат з ВН показав, що: їхня самооцінка характеризується більшою полярністю, тоді як у ПН-досліджуваних вона є середньою і рівномірно розподіленою; Я-концепція ВН характеризується більшою монолітністю, труднощами переживання унікальності власної особистості, що супроводжується неспроможністю протистояти соціальному впливу та складністю інтеграції з новим колективом; простежується відстороненість і далека психологічна дистанція та особливо низький рівень ідентифікації з батьком. На відміну від

помірно невротичних (ПН), високо невротичні (ВН) рідше означають себе через Діяльнісне і Перспективне Я.

6. Аналіз результатів формувального експерименту засвідчив ефективність проведеної психокорекційної роботи з юнаками та дівчатами, котрі мають високий рівень невротичності. Умовою ефективної психокорекції високого рівня невротичності юнаків та дівчат була стабілізація їхнього Я-образу щодо впливу значущих інших. Психокорекційна програма виявилася сприятливою щодо формування незалежного від думки значущих інших Я-образу (стабілізація Я-образу), зниження рівня невротичності та ригідності, а також вплинула на гармонізацію міжособистісних відносин. Було з'ясовано, що дана психокорекційна програма має більший вплив на юнаків та дівчат з нестійким Я-образом (ВН). У групі досліджуваних з стійким Я-образом після психокорекційної роботи зменшився лише показник ригідності.

7. Для психологів-практиків цінними можуть бути знання про те, що наявність у групі емоційно значущих осіб (як “Підтримуючих”, так і “Фруструючих”) є само по собі потужним механізмом психокорекційного впливу на людину. Однак, коли “Фруструюча фігура” в групі чинить статистично достовірний вплив на Я-образ досліджуваних, рівень невротичності після психокорекційних занять підвищується, а рівень агресивності осіб, котрі піддаються цьому впливу, є низьким. Зворотний зв'язок учасників здатен як фруструвати, поглибивши невротичність молодих людей, так і підтримати, роблячи особистість більш стабільною та захищеною. Відтак психологу, котрий проводить психокорекційну роботу, необхідно забезпечити “здорову” взаємодію в групі (з урахуванням особистісних властивостей учасників) через регулювання і балансування процесами “фрустрації” та “підтримки”.

8. Незалежно від того, чи це “Підтримуюча фігура” чи “Фруструюча фігура”, у тих випадках, коли їхня думка максимально точно співпадала з тим, як досліджувана особа бачить себе сама на початкових етапах дослідження, невротичність (і тривога) значно падала після психокорекційних занять. Відчуття, що тебе розуміють, мало на досліджуваних юнаків та дівчат з високим рівнем невротичності потужний психокорекційний ефект, незалежно від валентності референтних осіб.

До **перспектив** подальшого дослідження проблеми належить поглиблене вивчення таких питань: порівняння результатів особливостей Я-концепції у досліджуваних з високим рівнем невротичності та тих, котрі мають діагноз “невроз”; вивчення особливостей нестійкості Я-образу в осіб з різним рівнем невротичності залежно від статі; поглиблене з'ясування особистісних особливостей досліджуваних, периферійна частина Я-образу котрих надміру залежна від впливу “Фруструючої фігури”.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Басюк О. Б. Критерії розмежування стадій перебігу невротичних розладів / О. Б. Басюк // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка / [за ред. С.Д. Максименка]. — К. : ГНОЗІС, 2006. — Т. VIII, ч. 8. — С. 15—21.
2. Басюк О. Б. Передумови формування та особливості образу Я у невротичної особистості / О. Б. Басюк // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка / [за ред. С.Д. Максименка]. — К. : ГНОЗІС, 2007. — Т. IX, ч. 3. — С. 40—49.
3. Басюк О. Б. Спроби диференціації невротичних та неврозоподібних розладів / О. Б. Басюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна : зб. наук. праць / [гол. ред. В. Л. Ортинський]. — Львів : ЛьвДУВС, 2007. — Вип. 1. — С. 305—319.
4. Басюк О. Підходи до розуміння невротичних розладів / Олександра Басюк // Вісник Львівського університету. Серія філософських наук : зб. наук. праць / [за ред. Н. Дудко, Л. Баран]. — Львів, 2009. — Вип. 12. — С. 252—260.
5. Басюк О. Б. Залежність „Образу Я” від значущих інших як складова невротичності в юнацькому віці / О. Б. Басюк // Практична психологія та соціальна робота. — 2008. — №11. — С. 12—16.
6. Басюк О. Б. Маркуючі фактори самосвідомості „невротичної групи” / О. Б. Басюк // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка / [за ред. С.Д. Максименка]. — К. : ГНОЗІС, 2008. — Т. X, ч. 3. — С. 16—23.
7. Басюк О. Б. Особливості психокорекції осіб юнацького віку з високим рівнем невротичності / О. Б. Басюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна : зб. наук. праць / [гол. ред. В. Л. Ортинський]. — Львів: ЛьвДУВС, 2008. — Вип. 2. — С. 118—129.
8. Басюк О. Б. Зворотний зв'язок у контексті психокорекційного впливу на юнаків та дівчат з різними індивідуально-психологічними особливостями / О. Б. Басюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна : зб. наук. праць / [гол. ред. В. Л. Ортинський]. — Львів: ЛьвДУВС, 2009. — Вип. 1. — С. 75—87.
9. Басюк О. Б. Варіанти динаміки дитячого сценарію / О. Б. Басюк // Міжнародна конференція з дитячої та юнацької психотерапії „Дитяча та юнацька психотерапія в Україні 5-річний досвід роботи”: збірник тез. 26–27 травня 2006 р. — Львів, 2006. — С. 6—7.
10. Басюк О. Особливості соціальної дезадаптації невротичної особистості / Олександра Басюк // Психологічні проблеми соціальної адаптації та правової реабілітації громадян : зб. тез

- круглого столу 26 січня 2007 р. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — С. 11—14.
11. Басюк О. Б. Особливості образу “Я” у невротичної особистості / О. Б. Басюк // Психологічні аспекти національної безпеки : тези Міжнар. наук.-практ. конф., 22—23 берез. 2007 р., Львів. — Львів : Арал, 2007. — С. 29—31.
 12. Басюк О. Невротичність у контексті психічного здоров'я / Олександра Басюк // Психологічна та психотерапевтична допомога дітям та молоді : матеріали V та VI обл. наук.-практ. конф., 6—7 червня 2008 р., Ужгород, 5—6 червня 2009 р. — Ужгород: КП “Ужгородська міська друкарня”, 2009. — С. 20—22.
 13. Басюк О. Б. Зовнішні маркери невротичності / О. Б. Басюк // Психологічні аспекти національної безпеки : тези Другої Міжнар. наук.-практ. конф., 27—28 берез. 2008 р. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. — С. 20—22.
 14. Басюк О. Актуальні проблеми невротичності / Олександра Басюк // Психологічні проблеми сучасності : тези V наук.-практ. конф. студ. та молод. вчених, 7—8 травня 2008 р. — Львів, 2008. — С. 8—9.
 15. Басюк О. Значення стосунків в контексті невротичності / Олександра Басюк // Тези звітної наукової конференції філософського факультету / [відп. за випуск В. Мельник]. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — С. 163—164.
 16. Басюк О. Б. До питання розуміння моделей невротичності (на прикладі юнацького віку) / О. Б. Басюк // Психологічні аспекти національної безпеки : III Міжнар. наук.-практ. конф., 22—23 вересня 2009 р. / [упоряд.: М. Й. Варій, І. С. Колодій]. — Львів: ЛьвДУВС, 2009. — С. 191—193.
 17. Басюк О. Б. Особливості психотерапії осіб з високим рівнем невротичності / О. Б. Басюк // Психологічна та психотерапевтична допомога дітям та молоді : матеріали обласної наук.-практ. конф., 25—26 травня 2007 р. — Ужгород, 2007 р. — С. 5—6.
 18. Басюк О. Б. Механізми психокорекційного впливу на невротичність / О. Б. Басюк // Міжнародна конференція з дитячої та юнацької психотерапії “Дитина в мені: психотерапія мого дитинства” : зб. тез. 9—10 травня 2008 р. — Львів, 2008 р. — С. 5—6.
 19. Басюк О. Залежність образу-Я як складова невротичності в юнацькому віці / Олександра Басюк // Психологічні проблеми сучасності : тези VI наук.-практ. конф. студ. та молод. вчених, 14—15 травня 2009. — Львів, 2009. — С. 19—21.

АНОТАЦІЇ

Басюк О.Б. Особливості Я-концепції осіб юнацького віку з високим рівнем невротичності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”. – Івано-Франківськ, 2011.

Дисертація містить результати теоретичного та емпіричного дослідження особливостей Я-концепції осіб юнацького віку з високим рівнем невротичності. Запропоновано теоретичну модель функціонування Я-образу з периферійною частиною на межі стосунку Я – значущий інший. Окреслено зміст поняття “периферійна частина Я-образу”, яка є виявом Я-концепції людини на контакт-межі з соціальним середовищем. Здійснено експериментальне дослідження стійкості периферійної частини Я-образу (залежності від оцінок значущих інших) в юнацькому віці. Встановлено, що особливістю Я-концепції осіб юнацького віку з високим рівнем невротичності є те, що їхній Я-образ дестабілізується, коли потрапляє в зону референтних стосунків з “Підтримуючою” особою. Через виявлені особливості Я-концепції юнаків та дівчат уточнено механізм розвитку невротизації та виділено основні типи досліджуваних з точки зору взаємозв’язку рівня невротичності та особливостей стійкості Я-образу в периферійній частині.

Розроблено та апробовано теоретико-методологічні засади психокорекційної роботи з юнаками та дівчатами, що мають високий рівень невротичності. Запропоновано рекомендації, застосування яких сприятиме налагодженню адекватної психологічної взаємодії між психологом та психокорекційною групою.

Ключові слова: високий рівень невротичності, особливості Я-концепції, периферійна частина Я-образу, стійкість Я-образу, “Підтримуюча” фігура, “Фруструюча” фігура, юнацький вік.

Басюк А.Б. Особенности Я-концепции лиц юношеского возраста с высоким уровнем невротичности.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. –ВНЗ “Прикарпатский национальный университет имени Василя Стефаника”. – Івано-Франковск, 2011.

Диссертация содержит результаты теоретического и эмпирического исследования особенностей Я-концепции лиц юношеского возраста с высоким уровнем невротичности. Предложено теоретическую модель функционирования Я-образа с периферической частью на границе отношений Я – значимый другой, которая позволяет операционализировать центральные понятия исследования (невротичность, стойкость Я-образа, периферическая часть, генезис под воздействием отношений). Очерчено содержание понятия "периферическая часть Я-образа", которая является проявлением Я-концепции человека на границе контакта с социальной средой.

Осуществлено экспериментальное исследование стойкости периферической части Я-образа (зависимости от оценок значимых других) в юношеском возрасте. Установлено, что особенностью

Я-концепции лиц юношеского возраста с высоким уровнем невротичности является то, что их Я-образ дестабилизируется, когда попадает в зону референтных отношений из "Поддерживающим" лицом. На этом фоне уровень тревоги, фрустрации и ригидности особенно высок. Не обнаружено отличий в формировании зависимого от мнения "Фрустрирующей фигуры" Я-образа в исследуемых с высоким и умеренным уровнями невротичности. Вследствие обнаружения особенностей Я-концепции юношей и девушек был уточнен механизм развития невротизации и выделены основные типы испытуемых с точки зрения взаимосвязи уровня невротичности и особенности стойкости Я-образа в периферической части.

Анализ особенностей Я-концепции юношей и девушек с высоким уровнем невротичности показал, что: их самооценка характеризуется большой полярностью (высокие и низкие показатели), тогда как в умеренно невротических испытуемых она является средней по высоте; Я-концепции присуща монолитность, имеются трудности в переживании уникальности собственной личности; с одной стороны, обнаружена несостоятельность противостоять социальному влиянию, а с другой – сложность интегрироваться в новый коллектив; прослеживается удержание психологической дистанции и особенно низкий уровень идентификации с отцом. Сравнительно с юношами и девушками, которые относятся к умеренно-невротическим, высоко невротические реже обозначают себя через Деятельное Я (интересы, опыт, самооценка умений) и практически не описывают себя в терминах Перспективного Я (профессиональная, семейная, коммуникативная перспектива). При достаточно развитой рефлексивности основная энергия размещается в плоскости Социального и Физического Я.

Разработаны теоретико-методологические принципы психокоррекционной работы с юношами и девушками, которые имеют высокий уровень невротичности. Результаты формирующего эксперимента засвидетельствовали эффективность проведенной психокоррекционной работы путем стабилизации Я-образа, снижения уровня невротичности, тревожности, уменьшения ригидности и гармонизации межличностных отношений. Установлено, что невротичность и тревожность снижаются, когда референтные фигуры дают обратную связь в качестве точного отражения. Предложены рекомендации, применение которых будет способствовать налаживанию адекватного психологического взаимодействия между психологом и психокоррекционной группой.

Ключевые слова: высокий уровень невротичности, особенности Я-концепции, периферическая часть Я-образа, стойкость Я-образа, "Поддерживающая" фигура, "Фрустрирующая" фигура, юношеский возраст.

Basyuk O.B. Features of self-concept of adolescents high in neuroticism.

Thesis to gain a scientific degree of a Psychological Sciences Candidate, speciality 19.00.07 – pedagogical and age psychology. – SHEE “Vasyl Stefanyk Prykarpatsky national university”. – Ivano-Frankivsk, 2011.

The thesis contains the results of theoretical and empirical research of the features of self-concept of the adolescents high in neuroticism. Offered the theoretical model of functioning of self-image with a peripheral part on the verge of relation “I – meaningful other”. Outlined the contents of concept “peripheral part of self-image”, that is the display of self-concept of a person on a contact edge with a social environment. Accomplished the experimental research of stability of the peripheral part of self-image in adolescence, depending on estimations of meaningful others. Determined that the feature of self-concept of adolescents high in neuroticism is that their self-image destabilized when falls into meanenfull relationships with “supportive” person. Specified the mechanism of neurotization development through the discovered features of self-concept of the adolescent boys and girls and highlighted the main types of persons studied from the point of view of relationship between the level of neuroticism and the peculiarities of stability of self-image in the peripheral part.

Developed and approved the methodology-theoretical principles of psycho-correction work with adolescent boys and girls high in neuroticism. As well as the recommendations are suggested, the use of which will assist in establishing an adequate psychological interaction between the psychologist and psycho-correction group.

The keywords: high in neuroticism, features of self-concept, peripheral part of self-image, stability of self-image, “supportive” person, “frustrated” person, adolescence.